

Островерх Л.Л., доцент кафедри економіко-правових дисциплін НАВС, к.е.н., доцент
Фещук В.В., заст. нач. кафедри економіко-правових дисциплін НАВС, к.ю.н.

РЕЙДЕРСТВО ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

В країнах з ринковою економікою, однією із форм конкуренції є агресивна, напівзаконна діяльність суб'єктів господарювання - так зване «рейдерство». Випадки рейдерства в його різноманітних проявах можна спостерігати в різні часи, і майже в усіх країнах з ринковою економікою. Це явище, як правило, викликане різними чинниками: недосконалістю законодавства, бажанням іноземних компаній увійти на ринки інших країн тощо. Протягом останніх років тема рейдерства почала жваво обговорюватись на міжнародному, національному рівні, в ЗМІ, в політичних колах.

Поняття «рейдер» на Заході існує давно, а в Україні - з початку 90-х років минулого століття. Поява рейдерства в Україні пов'язана з переходом країни на ринкові відносини, з чисельними прогалинами в чинному законодавстві, корумпованістю органів державної влади та іншими чинниками. Рейдерство на Заході - це, зазвичай, заволодіння акціями підприємства шляхом біржових торгів, біржових махінацій, яке має на меті або об'єднання підприємств, або їх знищення, або встановлення певної монополії. Але все це, на відміну від українських реалій, відбувається правовим, більш-менш цивілізаційним шляхом.

Сьогодні немає чітких критеріїв, за якими те чи інше поглинання підприємства можна вважати протиправним, у тому числі і злочинним. Спроба з'ясувати етимологію цього слова в енциклопедичних виданнях приводить лише до з'ясування морського та військового значень слова "рейд", а також похідних від нього слів. На думку експертів Центру дослідження корпоративних цінностей, терміном "рейдерство" позначають доволі широкий спектр дій: від звичайного законного недружнього поглинання об'єктів власності до відверто "бандитського" захоплення підприємства. Експерти Центру вважають, що визначити поняття "рейдерство" в Україні можна виключно на основі побічних ознак та за аналогією з тим, що називають "рейдерством" за кордоном.

У корпоративному праві США та Західної Європи терміном "рейдер" позначається особа, яка починає активно скуповувати акції з метою отримання контрольного пакету. Рейд розглядають як операцію (спробу) з придбання великого пакету акцій певної компанії з метою її поглинання. Виділяють "рейд на світанку" (швидке скуповування акцій одразу ж після відкриття біржі для підготовки до поглинання) та "рейд преміальний" (неочікувана спроба поглинути компанію шляхом пропозиції акціонерам премії, вищої за ринкову ціну їх акцій). Фахівці з безпеки бізнесу

вважають, що терміни "рейд" та "недружнє (вороже) поглинання" дуже близькі і різниця між ними в тому, що рейдинг - це процес, а поглинання - це результат.

Отже, "рейдер" (у своєму класичному визначенні), вживаючи заходи з придбання чужої компанії, не порушує закон, а лише діє всупереч волі її керівництва та контролюючих акціонерів, що дозволяє розглядати навіть випадки ворожого (недружнього) поглинання підприємств, як об'єктивні процеси, що сприяють динаміці економічного зростання та розбудові потужної конкурентоспроможної економіки. Цікаво, що на думку експертів з проблем кримінальних поглинань, недружнє поглинання є нормальним ринковим механізмом. Класичні рейдери сприяють економічному розвитку, відсторонюючи від управління бізнесом неефективний менеджмент, перешкоджаючи зловживанням великих акціонерів та реструктуруючи неефективно працюючі підприємства.

Таким чином, рейдерство можна визначити як інструмент захвату, який включає в себе комплекс юридичних, психологічних, економічних, військово-спортивних методик і технологій. Хоча рейдерство було поширене в Україні з початку 90-х років, глобальних масштабів воно набуло протягом останніх років.

Історію українського рейдерства умовно можна поділити на два періоди. Перший період охоплює час від початку 90-х років до початку 2000-х. В цей час Україна стає незалежною, відбувається перехід країни на ринкові відносини, визначаються політичні центри, створюються злочинні угруповання. Важкий економічний стан країни супроводжувався зростанням корумпованості органів державної влади, наявністю великої кількості прогалин чинного законодавства, зростанням криміногенної ситуації в країні. Така сама ситуація склалась в більшості пострадянських країн. Захоплення підприємств здійснювалось відкрито кримінальним шляхом, досить часто - із застосуванням фізичного насильства. Правовий нігілізм супроводжувався нехтуванням правами людини, правопорядку країни. З часом ситуація стала змінюватись: було прийнято ряд нормативних актів, економічна обстановка поліпшувалась, в країні відбувались відбудови - хоча і не на належному рівні - боротьба з корупцією, знижувалась криміногенна обстановка. Особливістю цього періоду є відсутність вибору.

Другий період триває понині з початку 2000-х років. Цей період характеризується напівзаконним загарбанням підприємств, більш легальними методами боротьби, активним протистоянням рейдерству. На думку багатьох експертів, рейдерство розхитує правову основу держави, яка проголосила приватну власність непорушною, виливається в остаточну розпусту суддів, збільшення корупційних проявів в правоохоронних органах, збиває з нормального робочого ритму підприємства.

Рейдерів умовно поділяють на «білих», «сірих», та «чорних». «Біле» рейдерство - це законна діяльність, спрямована на придбання підприємства. «Біле» рейдерство зазвичай діє

методом корпоративного шантажу в рамках чинного законодавства і в нашій країні трапляється доволі рідко. Після того, як до рук корпоративного шантажиста потрапляє 10-відсотковий пакет акцій компанії, до неї досить часто пред'являються вимоги про проведення позачергових зборів акціонерів. Найчастіше директори компаній не ідуть на переговори, після чого рейдери переходять до сірих і чорних дій. «Чорне» і «сіре» рейдерство засноване на використанні у своїй діяльності незаконних методів, підроблених документів, силових захоплень тощо.

В Україні рейдерство здійснюється не у виробничих цілях, а у спекулятивних: підприємства захоплюються найчастіше заради дорогої нерухомості. Взагалі досить складно визначити, яке саме підприємство підпаде під акт рейдерської атаки. Ознаками початку захоплення можуть бути: перевірки різними органами з питань, що стосуються установчих документів, «очорнення» репутації компанії з метою зниження вартості акцій тощо. Головною ознакою рейдерства є його зв'язок з адміністративним ресурсом: правоохоронними органами, органами місцевого самоврядування, вищими органами державної влади. Важливе значення при рейдерських захопленнях мають міноритарні акціонери, тобто ті акціонери, які володіють невеликим пакетом акцій підприємства, і які досить часто не отримують ніякого доходу зі своїх акцій, а тому майже не вагаючись передають акції рейдерам шляхом продажу, або передачі в управління за довіреністю.

На думку експертів, майже в кожній компанії є кілька слабких місць для рейдерських атак. По-перше, якщо контрольний пакет акцій (або хоча б 30%) не консолідовано, у рейдера є 3 «зачіпки». Він може скупити акції у працівників, натиснути на менеджмент, та через номінального акціонера отримати контроль над ВАТ. По-друге, це старі та забуті борги компанії. За статичними даними, на першому місці за кількістю захоплень стоять ВАТ, далі йдуть ЗАТ та ТОВ. По-третє, це незадовільні дрібні акціонери і колишні, незадоволені звільненням працівники (або навіть й керівники).

Як і будь-яка ринкова пропозиція, продаж послуг із захоплення чужої власності стимулює зростання попиту на них. В останні роки цей попит стає більш свідомим, організованим, та масовим. Це обумовлено кількома факторами. По-перше, це недосконалість українського законодавства, корумпованість виконавчої та судової влади. По-друге, нестабільність політичної ситуації та переділ власності між фінансово-промисловими групами, представники яких знаходяться у владі. По-третє, імпорт рейдерських технологій, команд та капіталів з Росії, які вже не можуть знайти там свого призначення в зв'язку з посиленням законодавства та активним втручанням держави в корпоративні конфлікти.

Але все-таки першопричиною та основним фактором попиту на рейдерські послуги вважається початок активного та «глобального» процесу поділу власності. Активно допомагає розвитку рейдерства корупція у виконавчій та судовій системах, неврегульованість українського законодавства, низька дисципліна його виконання. І, як наслідок, всі ці фактори викликали жвавий

розвиток місцевих та сусідських рейдерських компаній в Україні. Органи виконавчої влади намагаються триматися осторонь рейдерських скандалів. Влада намагається або взагалі не помічати рейдерських захоплень, або робити вигляд що не може нічого зробити. Хоча досить часто при відомствах створюються спеціальні антирейдерські комісії та робочі групи. Зазвичай експерти оцінюють роль таких антирейдерів, як посередників між жертвами захоплень та представниками влади.

Ринок рейдерських послуг в Україні складається приблизно з сотні середніх та дрібних фірм, здебільшого юридичних. Ці фірми можуть займатися як рейдерською, так і антирейдерською діяльністю: захистом суб'єктів підприємництва від рейдерських атак. Структура фірми-рейдера має багато спільного з PR-компанією. В складі фірми-рейдера є юрист, економіст, особа, яка відповідає за зв'язки з органами виконавчої влади і місцевого самоврядування, з криміналітетом. В команді можуть бути також психолог, журналіст, іноді колишні працівники колишніх спецслужб. На чолі організації стоїть лідер-стратег. Кожен член організації має конкретні задачі. Що цікаво: середній вік рейдерів лише 25 років. Очолює компанію, як правило, людина з певним життєвим досвідом. Зазвичай рейдер отримує від 20% до 50% вартості проекту. Діє рейдерська організація на основі проектного менеджменту: команда та варіанти рейдерської атаки підбираються під кожний конкретний проект.

Сучасні правознавці виробили наступні шляхи зниження рейдерських атак. По-перше, це необхідність реформування судової системи, з відповідним корегуванням процесуального права. По-друге, це необхідність всезагального підвищення культури підприємництва: це і прозорі, конкурентні відносини, і підтримання ділової репутації суб'єктів господарювання. По-третє, і найголовніше, це вдосконалення чинного законодавства. Чималога вдосконалення потребують Господарський кодекс, Господарський процесуальний та Цивільно-процесуальний кодекс, Закон «Про господарські товариства», Закон «Про виконавче провадження». Також значного вдосконалення потребує податкова система України.

Однак можна запропонувати кілька найбільш ефективних методів боротьби з рейдерством. По-перше, це активна участь громадськості та преси у боротьбі з рейдерством. Про будь-який випадок чи прояв рейдерства потрібно писати в ЗМІ. По-друге, боротися з рейдерством ефективніше було б такими самими методами: силою відстоювати свої об'єкти. По-третє, це спільні зусилля спецпідрозділів Служби безпеки України, органів внутрішніх справ та прокуратури, направлені на виявлення, протидію, боротьбу з рейдерством. По-четверте, потрібна боротьба з корупцією не «на папері», а в реальності; посилення відповідальності правоохоронців, суддів, інших державних службовців. По-п'яте, це вдосконалення чинного корпоративного законодавства. Лише при об'єднанні всіх перелічених факторів може відбуватися боротьба і активне протистояння рейдерству. Вже сьогодні можна з впевненістю стверджувати, що об'єктом рейдерських атак в недалекому

майбутньому стане земля сільськогосподарського призначення. І все буде залежати від того, чи зможе власник відстояти своє майно. Тож, хотілося б сподіватися на об'єднання зусиль, консолідацію громадян, підприємців, правоохоронців в боротьбі з рейдерством.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що рейдерське захоплення (поглинання) підприємства є добре організованим, продуманим, цілеспрямованим і комплексним заходом, що вимагає від його ініціаторів (рейдерів) значних інтелектуальних і фінансових ресурсів. Використання корупційних зв'язків дозволяє рейдеру досягнути ефекту раптовості, необхідного для захоплення чужого підприємства, а неправосудні судові рішення дозволяють рейдеру розпорядитися чужим майном на свою користь. Рейдери негайно перепродають вже захоплені ними підприємства або ініціюють їхнє штучне банкрутство на замовлення іноземних конкурентів, чи переводять об'єкти у тіньовий сектор економіки. Внаслідок таких операцій у будь-якому випадку завдаються значні збитки державі, завдається удар по окремим секторам її економіки і авторитету влади (демонстрація безсилля державних органів, нездатності протидії корупції тощо).

Суспільна небезпека рейдерства проявляється у підриві економічної безпеки держави, негативному впливі на міжнародний імідж країни, зниженні її інвестиційної привабливості, оскільки динаміка закордонного інвестування в економіку України визначається насамперед такими факторами, як внутрішня політична стабільність, характер і темпи здійснення ринкових реформ, сприятливі зовнішньоекономічні умови, стабільність економічного законодавства, гарантії недоторканості приватної власності та закордонних вкладень тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алешин В. В. Природа рейдерского захвата в уголовно-правовом аспекте // Уголовный процесс. - 2009. - N 8. - С. 42-44.
2. Андреева Л. А. Рейдерство (международно-правовой аспект) // Российская юстиция. - 2012. - № 4. - С. 47-49.
3. Богатиков А. Комплексный экономико-правовой анализ конфликтов субъектов экономической деятельности и ситуаций, обладающих признаками недружественного и противоправного поглощения, как доказательство в предварительном следствии и судебном процессе // Слияния и поглощения. - 2010. - N 5. - С. 70-83.
4. Диба Ирина. Обличья зла, або як боротися з рейдерством. // Юридичний вісник України. - 2006. - № 47. - С. 8
5. Сагова Х. А. Генезис рейдерства как социально-правового явления // Бизнес в законе. - 2012. - № 1. - С. 147-152.
6. В. Серов. Украинское рейдерство: от мелкого бандитизма до транснациональных корпораций. // Бизнес. - 2006. - № 51. - С. 89-109

7. Федоров А. Ю. Проблема разграничения понятий "рейдерство" и недружественные поглощения" // Современное право. - 2010. - N 6. - С. 21-25.
8. Яковлева Д Р. Правовые вопросы противодействия рейдерским захватам // Юрист. - 2011. - N 13. - С. 27-39.